

UDK:37.03

Elshod XUSANOV,
PhD, Shahrisabz davlat pedagogika instituti, Shahrisabz, O'zbekiston
E-mail: elshodxusanov2626@gmail.com

O'zMU dotsenti Z.Pardayev taqrizi asosida

“EKOUMANISTIK DUNYOQARASH”, YOSHLAR EKOLOGIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIY-PEDAGOGIK OMILI SIFATIDA

Аннотация

Mazkur maqolada “ekogumanistik dunyoqarash”, “ekologik ta’lim”, “ekologik tarbiya” tushunchalarining falsafiy-pedagogik mohiyati yoritib berilib, ushbu kategoriyalarning ekologik madaniyatni shakllantirishdagi o’rni ilmiy asosda ko’rsatib o’tildi. Shuningdek yoshlarda ekologik madaniyatni shakllantirishning didaktik shart-sharoitlari asoslandi.

Kalit so’zlari: “ekogumanistik dunyoqarash”, “ekologik ta’lim”, “ekologik tarbiya”, globallashuv, gumanizm, madaniyat, strategiya, g’oya, mentalitet, konsepsiya.

“ЭКОГУМАНИСТИЧЕСКОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ” КАК СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ

Аннотация

В данной статье освещается философско-педагогическая сущность понятий «экогуманистическое мировоззрение», «экологическое воспитание», «экологическое воспитание» и научно обосновывается роль этих категорий в формировании экологической культуры. Также обосновываются дидактические условия формирования экологической культуры у молодежи.

Ключевые слова: “экогуманистическое мировоззрение”, “экологическое образование”, “экологическое воспитание”, глобализация, гуманизм, культура, стратегия, идея, менталитет, концепция.

“ECO-HUMANISTIC WORLDVIEW” AS A SOCIO-PEDAGOGICAL FACTOR IN THE FORMATION OF ENVIRONMENTAL CULTURE AMONG YOUNG PEOPLE

Annotation

This article sheds light on the philosophical and pedagogical essence of the concepts of "eco-humanistic worldview", "ecological education", "ecological upbringing", and scientifically demonstrates the role of these categories in the formation of ecological culture. The didactic conditions for the formation of ecological culture in young people are also substantiated.

Key words: "ecohumanistic worldview", "ecological education", "ecological upbringing", globalization, humanism, culture, strategy, idea, mentality, concept.

Kirish. Globallashuv sharoitida atrof-muhit sofliги va barqarorligini asrab qolish, ona-tabiatga oqilona munosabatda bo’lish, ekogumanitar ta’lim paradigmasini tabiat ne’matlarini kelgusi avlodlar uchun asrab-avaylash tizimiga yo’naltirish, antropogen ta’sirlarning oldini olish negizida yoshlarda ekologik mas’uliyat hissini shakllantirish, ta’lim amaliyotida ekologik toza texnologiyalarni tabiatni muhofaza qilish tadbirlariga joriy qilish bugungi kun davlat ekologik strategiyasining ustuvor vazifalaridandur. Hozirda ushbu vazifalarni amalga oshirish va tabiatni muhofaza qilishda inson omilining ta’siri yuqori darajada baholanmoqda. Nimagaki o’zi yashayotgan tabiatning bir qismi sifatida inson nabadot va mabodot olamiga nisbatan bunyodkorlik va vayronakorlik xususiyatlariga egadur. Yoshlar faoliyatida ekologiyani asrovchi bunyodkor g’oyalar, tabiiy tug’ulish jarayoni sifatida paydo bo’lmaydi balki shakllantiriladi. Bunda asosiy rolni albatta davlat va davlat muassasalari bajarib beradi. Shu sabab ham bosh islohotchi sifatida davlat va jamiyatning maqsadi tabiatga nisbatan “axloqiy mas’uliyat tashuvchi” ongli shaxslarni shakllantirishdir. Bu esa kun tartibiga ta’lim-tarbiya jarayonida tahsil oluvchilarning ekologik tafakkurini o’stirish, ularda ekologik madaniyat darajasini yuksaltirish, ekologik kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik jarayon mazmunini optimallashtirish, didaktik ta’minotini takomillashtirish kabi vazifalarni qo’yimoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Har-bir maqsadli fikirlar va strategik rejalar meyoriy huquqiy asoslarga ega bo’lsagina uning ijrosining ta’minlanishi dunyo tajribasidan hammamizga ma’lumdir. Respublikamizda ham ekologik barqarorlik va atrof-muhitni asrash hamda fuqarolar ekologik madaniyatini shakllantirish bilan bog’liq ko’plab qonun hujjatlari shakllantirilgan. Xususan O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2021-2026-yillarda Yangi O’zbekistonni yanada rivojlantirishning Taraqqiyot strategiyasi to’g’risida”gi PF-60-son, 2019-yil 30-oktabrdagi “2030-yilgacha bo’lgan davrda O’zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasi” to’g’risidagi PF-5863 son farmonlari hamda Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 27-maydagi “O’zbekiston Respublikasida ekologik ta’limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi 434-sonli Qarori, 2019-yil 28-maydagi 434-son “O’zbekiston Respublikasida ekologik ta’limni rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi qarorlari shular jumlasidandur. Bu meyoriy hujjatlar shunchaki emas balki kelgusida davlatimizda ekologik hayot faoliyatini, “inson-tabiat-jamiyat” munosabatlarini tizimlashtiruvchi asos sifatida yaratilgandur. Xususan 2030-yilgacha mo’ljallangan O’zbekiston Respublikasining “Atrof-muhitni muhofaza qilish Konsepsiyasi”da aholi va hududlarni tabiiy hamda texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish, ta’lim

muassasalari, ishlab chiqarish va turar joylarda aholini toza makonda sog'lom tafakkurga o'rgatish umumiy va majburiydir", -deya ta'kidlanishi yuqoridagi fikrlarimiz isbotidir.

Tadqiqot metodologiyasi. Albatta qonunlar, farmon va qarorlar mavjud ekologik holatni himoya qiluvchi va kelgusi

ekologik faoliyatni rejalashtirib beruvchi dasturiy asosdur. Lekin yoshlar ekologik madaniyati masalasiga to'xtalganda esa ta'lim tizimining o'rni ham yaqqol namoyon bo'ladi. Biz ushbu ilmiy maqolamizda ta'lim-tarbiya jarayonlari asosida, yoshlar ekologik madaniyatini shakillantirishni uch qutbli va ikki bosqichli jarayon deb talqin qildik.

Uch qutbli deyeshimizga sabab ekologik ta'lim, ekologik tarbiya va ekogumanistik dunyoqarashlar kesishmasida hosil bo'lishidir. Ikki bosqichli deyeshimizga sabab, dastavval ekologik ta'lim va ekologik tarbiya asosida ekogumanistik dunyoqarash shakillantiriladi. Ikkinchi bosqichda ekogumanistik dunyoqarashni barcha yoshlarga shakillantirish va rivojlantirish natijasida ekologik madaniyat vujudga keltiriladi.

Tahlil va natijalar. Ekologik ta'lim tushunchasi mazmunini yoritishdan oldin ta'lim nima ekanligini va uning mohiyatini yoritib olsak. "Ta'lim so'zi – arab tilidan olingan bo'lib, «o'rgatish», «bilim berish» ma'nolarini bildirib, shaxsni amaliy hayotga tayyorlash, muayyan sohada bilim, ko'nikma va malakalar berish jarayonidir". Ekologik ta'lim esa o'quvchi yoshlarga ekologik madaniyatni shakillantirishga oid bilim, ko'nikma, malakalarni berilish faoliyatidir. "Ekologik ta'lim" tushunchasi ilk bor 1970 yilda AQShning Karson-Siti shahrida bo'lib o'tgan konferensiyada ilk marotaba ilmiy istemolda qo'llanilgan. Ekologik ta'lim – Insonning tabiat bilan o'zaro munosabatlari tizimida to'g'ri qadriyatlar, bilim va ko'nikmalarni shakillantirishga qaratilgan uzluksiz pedagogik jarayondir. Uning mohiyati faqat tabiatshunoslik fanlaridan ma'lumot berishda emas, balki shaxsda ekologik ong, mas'uliyat tuyg'usi va tabiatga nisbatan ongli munosabatni tarbiyalashda namoyon bo'ladi. Zamonaviy pedagogika fanida ekologik ta'lim inson faoliyatining barcha jabhalarini – iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy sohalarini – qamrab oluvchi kompleks tushuncha sifatida talqin etiladi. Ekologik ta'limning asosiy vazifasi – yosh avlodga tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, atrof-muhitni asrash va kelajak avlodlar oldidagi mas'uliyatni his qilish kabi fazilatlarini tarbiyalashdan iborat. Bu jarayonda nazariy bilimlar amaliy ko'nikmalar bilan uyg'unlashtiriladi: o'quvchi yoki talaba nafaqat ekologik muammolarning sabab-oqibat bog'liqligini tushunadi, balki ularni bartaraf etishning real yo'llarini izlashga o'rganadi.

Ekologik ta'lim ekogumanistik dunyoqarash va ekologik madaniyatni shakillantirish yo'lida bir qator amaliy-ahamiyatli funksiyalarni bajarib beradi. Bular;

Birinchi – u jamiyatda ekologik madaniyatni yuksaltirish orqali barqaror rivojlanish g'oyalarini amalga oshirishga xizmat qiladi.

Ikkinchi – ta'lim muassasalarida olib boriladigan ekologik savodxonlik darslari yoshlarda tabiatga nisbatan ehtiyotkorona munosabatni shakillantirib, kelgusida ular qabul qiladigan qarorlarga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Uchinchi – ekologik ta'lim ekogumanistik dunyoqarashni shakillantirishning muhim negizi hisoblanadi. U inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni gumanistik qadriyatlar asosida qayta anglash, tabiatni faqat resurs manbai emas, balki insoniyat mavjudligining ajralmas sharti sifatida idrok etish ko'nikmasini shakillantiradi.

To'rtinchi – ekologik bilim va ko'nikmalar kasbiy faoliyatning turli sohalarida – qishloq xo'jaligi, sanoat, shaharsozlik va ta'lim tizimida, ekologik xavfsizlik tamoyillariga rioya qilish qadriyatlarini targ'ib qiladi.

Ekologik tarbiya ham ekogumanistik dunyoqarash va ekologik madaniyatni shakillantirish tizimidagi muhim bosqichlardan biridir. Ekologik tarbiya tushunchasining o'zagini "tarbiya" tushunchasi tashkil etdi. "Tarbiya so'zining lug'aviy ma'nosi – arab tilidan olingan bo'lib, "o'stirmoq", "voyaga yetkazmoq", "parvarish qilmoq", shuningdek, ilm, odob-axloq o'rgatish va g'amxo'rlik qilish kabi ma'nolarni anglatadi". Inson individ (atrof-muhitni asrash haqidagi bilimsizlik) bosqichidan ekologik madaniyatli shaxs sifatida shakillanishida bir necha tarbiya turlari ta'sir etib boradi. Bular quyidagi tarbiyalardir;

Axloqiy tarbiya – yoshlarni ijobiy xulq-atvor, ezigulik, insoniyloik, bunyodkorlik kabi olijanob xislatlarni shakillantirishga urg'u beradi.

Aqliy tarbiya – yoshlarimizni ilmiy fikirlashga o'rgatuvchi, mantiqiy tafakkurini o'stiruvchi, o'qish bilan bog'liq salohiyatini ochiruvchi jarayondur.

Ma'naviy-ma'rifiy tarbiya – yoshlarni vatanparvarlik, milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ro'hida tarbiyalash yo'lida faoliyat olib boradi.

Jismoniy tarbiya – yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilib, jismoniy, aqliy, ro'hiy salomatlikga boshlovchi tarbiya turidir.

Mehnat tarbiyasi – o'sib keluvchi yosh avlodga mehnatsevarlik tuyg'ularini shakillantirib, kasb-hunar egallash ko'nikmasini shakillantiradi.

Estetik tarbiya – dunyo va hayot go'zalligini anglash, muomalada, kiyinishda, yashashda o'ziga xos usulda yondashish uslublarini o'rgatadi.

Huquqiy tarbiya – mavjud davlat qonunlari va meyoriy hujjatlarini hurmat qilish, va o'z huquq va erkinliklariga oid bilimlar doirasini kengaytirishga xizmat qiladi.

Fuqarolik tarbiyasi – Vatanimiz oldidagi fuqarolik burchlari va majburiyatlarini yaxshi bilish asoslarini o'rgatadi.

Ekologik tarbiya – atrof muhitni asrash, tabiatga ehtiyotkorona-tabiiy resurislarga tejamkorlik munosabatida bo'lish madaniyatini o'rgatuvchi tarbiya turidir.

Ekologik tarbiya, ekologik ta'limdan ilmiylikga emas axloqiylikga yo'nalganligi bilan farq qiladi. YA'ni ekologik ta'lim ekologiya, ekogumanistik dunyoqarash va ekologik madaniyat haqidagi akademik bilimlar majmuidir, ekologik tarbiya esa ekologiya, ekogumanistik dunyoqarash va ekologik madaniyat haqidagi ichki zohiriy xulosalar majmuidir. Ekologik tarbiya – shaxsda tabiatga nisbatan ongli, mas'uliyatli va g'amxo'r munosabatni shakllantirishga qaratilgan maqsadli pedagogik jarayondir. Uning mohiyati bolalar va yoshlarda nafaqat tabiat haqida bilim berish, balki ularning qalbida tabiatga muhabbat, uni asrash istagi va ekologik ong tuyg'usini uyg'otishdan iborat. Ekotarbiya natijasida ekogumanistik dunyoqarash shakllanar ekan, ekotarbiya orqali shaxs o'z xatti-harakatlarining atrof-muhitga ta'sirini anglashga, tabiiy boyliklardan oqilona foydalanishga va kelajak avlod oldidagi mas'uliyatni his qilishga o'rgatiladi. Bu jarayonning yakuniy-amaliy ahamiyati ekogumanistik dunyoqarashni shakllanganligi bilan izohlanadi.

Ekogumanistik dunyoqarash muammosini tahlil qilish ham, ushbu ilmiy maqolamizni yozishimizdagi keyingi maqsadlarimizdan biri bo'lib, asosiy vazifamiz esa yoshlar ekologik madaniyatni shakllantirishda, ekogumanistik dunyoqarashning o'rni ko'rsatib berishdan iboratdur. “Ekogumanistik dunyo-dunyoqarash” - bu shaxsning tabiatga, insonga, atrofida dunyoga, koinotdagi o'rni tushunishga bo'lgan munosabati, shuningdek, subyektning shaxs, ong va faoliyat birligida tabiiy yashash muhitini saqlashdagi faoliyati. Ekogumanistik dunyoqarash formulasini “ekologik bilimdonlik-tabiat mo'jizalarini his qilish-tabiiy qonunlarni bilish-inson tabiat bog'liqligini tushunish-borliqni asrash yo'lidagi tajriba”larning jamlanmasi ko'rinishida asoslashimiz mumkin. Ilmiy maqolamiz boshlang'ich qismida ekogumanistik dunyoqarashning yuqori bosqichi sifatida

ekologik madaniyatni keltirib o'tgandik. Ekologik madaniyat tushunchasi ham ekologiya va madaniyat so'zlari bog'larning natijasidir. Ekologiya so'zi izohi siz va bizga ma'lum, madaniyat tushunchasiga to'xtaladigan bo'lsak “madaniyat – jamiyat, inson ijodiy kuch va qobiliyatlari tarixiy taraqqiyotining muayyan darajasi. Kishilar hayoti va faoliyatining turli ko'rinishlarida, shuningdek, ular yaratadigan moddiy va ma'naviy boyliklarda ifodalanib, inson faoliyati va shu faoliyatning ahamiyatini belgilovchi ramziy qurilmalar va asarlar majmuidir”. Madaniyat ko'p kontekstlarda talqin qilinadi. M.n. Kiyenish madaniyati, muomala madaniyati, ekologik madaniyat ko'rinishlarida. Ekologik do'stlik, ma'naviyat, insoniylik, ijodkorlik, moslashuvchanlik, erkinlik, o'zini bilish soddalik, mehr-oqibat va haqiqat; hamevolutsion; gumanistik; tabiatga moslik; madaniyatga moslik; nazariya va amaliyotning birligi; individual yondashuv; ijodkorlik; murakkablik va yaxlitlik kabi ekogumanistik g'oyalarning tarbiya va tabiatshunoslik fanlari vositasida, ta'lim jarayonida yoshlarda qaror toptirish orqali yoshlar ekologik madaniyati shakllantiriladi. Fanda isbotlangan fakt shuki, madaniyatli odam ekologikdir. Ekogumanistik dunyoqarashga ega odam ayni vaqtda ekologik madaniyatga ega shaxslardur.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda Ekologik madaniyat – shaxsning tabiat bilan o'zaro munosabatida namoyon bo'ladigan bilim, qadriyat va xulq-atvor birligidir. Bu tushuncha nafaqat ekologik bilimlarni egallashni, balki ularni kundalik turmush tarziga, kasbiy faoliyatga va ijtimoiy munosabatlarga tatbiq eta olish qobiliyatini ham anglatadi. Ekologik madaniyat – insoniyat va tabiat o'rtasidagi barqaror muvozanatni ta'minlashga qaratilgan ma'naviy-axloqiy yo'nalishdir. Ekologik madaniyat jamiyat yoshlarining tabiatga bo'lgan ongli-axloqli munosabatining eng oliy darajasidir. Bu oliy darajaga yetishish jarayoni esa, “ekologik ta'lim”, “ekologik tarbiya”, “ekogumanistik dunyoqarash” bosqichlarini bosib o'tadi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2030 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining Atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi Farmoni, PF-5863-son, 2019 yil 30 oktabr. Manba: // <https://lex.uz/docs/-4574008>
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Ekologik ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi Qarori, 434-son, 2019 yil 27 may. Manba: // <https://lex.uz/docs/4354743> (murojaat sanasi - 26.03.2022).
3. Falsafa. Ensiklopedik lug'at. “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent-2010. 84b.
4. Ziyomuxamedov B. Ekologiya va ma'naviyat. – T., 1997 y.
5. Seliverstova Svetlana Aleksandrovna. “Madaniyatli shaxs sifatida talabaning ekogumanistik dunyoqarashini shakllantirish”. Diss. Chelyabinsk 2008.
6. Saidova O'.G. Ekologik madaniyat tarixi va uning rivojlanish bosqichlari. Diss. Toshkent. – 2008. - B.70.
7. Internet manba'lari